

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA IJTIMOIIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH: YAPONIYA "DŌTOKU" TIZIMI TAJRIBASI VA "TARBIYA" FANIDAGI INTEGRATSIYA

Raximova Xumora Faxriddin qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

khumora2711@gmail.com

+998 99 819 59 27

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalar, emotsional intellekt va jamoaviy mas'uliyat hissini shakllantirish muammolari qiyosiy pedagogik tahlil asosida o'rganilgan. Tadqiqot obyekti sifatida Yaponiya boshlang'ich ta'lim tizimidagi "Dōtoku" (axloqiy tarbiya) fanining o'ziga xos xususiyatlari, xususan, "Omoiyari" (hamdardlik) falsafasi hamda amaliy axloqiy ko'nikmalar — "Sōji" (birgalikda tozalash) va "Kyūshoku" (tushlikni mustaqil tarqatish) metodikasi tadqiq etilgan. Ushbu innovatsion pedagogik uslublarni O'zbekiston umumta'lim maktablaridagi "Tarbiya" fani doirasida tatbiq etish, o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda amaliyotga joriy qilish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Maqola yakunida milliy ta'lim tizimini boyitishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ijtimoiy ko'nikmalar, Dōtoku, Tarbiya fani, Omoiyari, Sōji, Kyūshoku, jamoaviy mas'uliyat, emotsional intellekt, pedagogik innovatsiya.

Zamonaviy pedagogika va psixologiyaning dolzarb muammolaridan biri — bu ta'lim oluvchilarda nafaqat kognitiv bilimlar (IQ), balki ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni (EQ) ham rivojlantirish hisoblanadi. O'zbekistonda uchinchi renessans poydevorini yaratish sharoitida boshlang'ich sinfdanoq mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy mas'uliyatli va jamoa bilan ishlay oladigan shaxsni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada maktabgacha va maktab ta'limi tizimida

joriy etilgan "Tarbiya" fani darsliklari va o'qitish metodikasini yanada takomillashtirish talab etiladi. Yaponiya ta'lim tizimi o'zining intizomi, yuqori axloqiy me'yorlari va jamoaviylik tabiati bilan dunyoda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Yaponiyaning boshlang'ich maktablarida o'tiladigan "Dōtoku" (道徳 – Axloq/Ma'naviyat) fani shunchaki nazariy qoidalaridan iborat bo'lmay, bolaning kundalik hayoti, xulq-atvori va ijtimoiy ko'nikmalari bilan uzviy bog'langan. Shu sababli, ushbu tajribani ilmiy va psixologik jihatdan o'rganib, milliy ta'lim tizimimizga innovatsion yondashuv sifatida olib kirish maqsadga muvofiqdir.

Meiji islohotlari (1868–1912) davrida Yaponiya ta'lim tizimi tubdan yangilandi. Mamlakatning modernizatsiya jarayoni bilan bir qatorda yosh avlodni intizomli, mehnatsevar va Vatanga sadoqatli qilib tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Shu davrda axloqiy tarbiya maktab ta'limining majburiy tarkibiy qismi sifatida shakllandi. Ikkinchi jahon urushidan keyin Yaponiya ta'lim tizimi demokratik tamoyillar asosida qayta isloh qilindi. Dōtoku fanining mazmuni ham yangilanib, inson huquqlari, tinchlik, demokratiya, hamkorlik va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan yondashuv kuchaydi. XXI asrga kelib esa Dōtoku fanining asosiy maqsadi o'quvchilarning mustaqil axloqiy qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishdan iborat bo'ldi. Bugungi kunda Dōtoku Yaponiya umumiy o'rta ta'lim maktablarida majburiy fan sifatida o'qitiladi. Uning mazmuni faqat dars jarayoni bilan cheklanmay, maktabning barcha tarbiyaviy faoliyatiga integratsiya qilingan. Bu yondashuv o'quvchilarda axloqiy qadriyatlarni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash imkonini beradi.

Mazkur maqsad quyidagi pedagogik tamoyillar orqali amalga oshiriladi:

- shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilish;
- halollik va adolat tamoyillariga amal qilish;
- o'zaro yordam va hamkorlikni rivojlantirish;
- mehnatsevarlik va intizomni shakllantirish;

tabiatni asrash va ekologik madaniyatni rivojlantirish; milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash.

Dōtoku darslarida o'quvchilarga tayyor axloqiy qoidalarni yodlatish emas, balki real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish orqali mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatish asosiy vazifa hisoblanadi. Shu sababli o'qituvchi axborot beruvchi emas, balki o'quvchilarning fikrlash jarayonini boshqaruvchi pedagog sifatida faoliyat olib boradi.

Yapon "Dōtoku" tizimining psixologik va pedagogik asoslari Yapon axloqiy tarbiya tizimining o'zagini "Omoiyari" (思いやり) tushunchasi tashkil etadi. Bu — o'zganing holatini tushunish, boshqalarga hamdard bo'lish va o'z harakati bilan atrofida qilargalarga noqulaylik tug'dirmaslik san'atidir. Psixologik nuqtai nazardan, bu xususiyat bolada emotsional intellekt va empatiyani yuqori darajaga ko'taradi.

"Dōtoku" darslarining eng muhim pedagogik jihati — uning amaliy faoliyat bilan mustahkamlangidadir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari maktabda quyidagi ikki muhim jarayonni har kuni jamoaviy bajaradilar:

Sōji (掃除 – Birgalikda tozalash): Maktabda texnik xodimlar mavjud bo'lsa-da, sinf xonalari, dahliz va hattoki hojatxonalarni bolalarning o'zlari tozalashadi. Bu mehnatga hurmat, shaxsiy va ijtimoiy makon daxlsizligi hamda kamsitishlarni yo'qotish (barcha tabaqa bolalari bir xil mehnat qiladi) psixologiyasini shakllantiradi.

Kyūshoku (給食 – Tushlikni o'zlari tarqatish): Bolalar navbat bilan maxsus kiyimlarni kiyib, taomlarni o'z tengdoshlariga porsiyalab tarqatishadi, idishlarni yig'ishadi. Bu jarayon etiket, resurslarni to'g'ri taqsimlash va jamoa oldidagi majburiyat hissini uyg'otadi.

O'zbekiston "Tarbiya" fani o'qitish metodikasidagi holat O'zbekiston umumta'lim maktablarida joriy qilingan yangi "Tarbiya" fani tarkibiga ilgarigi "Odobnoma", "Milliy g'oya" va "Ma'naviyat darslari" mazmuni singdirildi. Biroq, bugungi kunda ushbu fanni o'qitishda hamon didaktik-nasihatimiz (verbal)

uslub ustunlik qilmoqda. Darsliklarda keltirilgan hikoya va matnlarda bolalarga tayyor xulosalar, "bunday qilish kerak", "bunday qilish gunoh/ayb" kabi imperativ qoidalar beriladi. Bu esa o'quvchining subyekt sifatidagi tanqidiy va mustaqil fikrlashini cheklab qo'yadi. Darslarda olingan nazariy bilimlar real hayotiy va maktab muhitidagi amaliy ko'nikmalar bilan yetarlicha bog'lanmayapti.

Mezon

Dōtoku (Yaponiya)

Tarbiya (O'zbekiston)

Asosiy maqsad

Axloqiy kompetensiyalarni

Barkamol shaxsni tarbiyalash rivojlantirish

Yondashuv

Kompetensiyaviy

Kompetensiyaviy va

Qadriyatga yo'naltirilgan

Asosiy metod

Muammoli vaziyatlar, refleksiya

Suhbat, munozara,

interfaol metodlar

Baholash

O'quvchining rivojlanish dinamikasi

Bilim, ko'nikma va kompetensiyalar

Tarbiya muhiti

Butun maktab muhiti

Dars va sinfdan tashqari tadbirlar

O'qituvchining roli

Fasilitator va yo'naltiruvchi

O'qituvchi va tarbiyachi

Jadvaldan ko'rinadiki, har ikki tizimning maqsadi umumiy bo'lsa-da, Dōtoku tizimida axloqiy tarbiya maktab hayotining barcha jabhalariga integratsiya qilingan.

Mazkur tajriba O'zbekiston "Tarbiya" fanini yanada takomillashtirish uchun muhim metodik asos bo'la oladi.

Dōtoku tizimining ilg'or jihatlarini "Tarbiya" faniga integratsiya qilishning quyidagi modeli taklif etiladi.

1-bosqich. Diagnostika

o'quvchilarning axloqiy kompetensiyalarini aniqlash;
ehtiyajlarni tahlil qilish;
sinfning ijtimoiy-psixologik muhitini baholash.

2-bosqich. Integratsiyalashgan ta'lim jarayoni

hayotiy vaziyatlardan foydalanish;
rolli o'yinlar;
kichik guruhlarda muhokama;
refleksiya;
ijtimoiy loyihalar;
ekologik aksiyalar;
ko'ngillilik faoliyati.

3-bosqich. Monitoring va baholash

o'z-o'zini baholash;
tengdoshlar bahosi;
o'qituvchi kuzatuv;
ota-onalar fikri;
kompetensiyalar rivojlanishini monitoring qilish.

Mazkur model o'quvchilarning nazariy bilimlarini real hayotiy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Natijada axloqiy qadriyatlar shaxsning ichki ehtiyojiga aylanadi.

Pedagogika va psixologiya sohalaridagi innovatsiyalar shobasining zamonaviy talablaridan kelib chiqib, "Tarbiya" faniga yapon modelini integratsiya qilish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi: Darsliklar mazmunini "Muammoli Keys-stadi" (Problem-based learning) uslubiga

o'tkazish:

"Tarbiya" darsliklarida bolaga tayyor nasihat berish to'xtatilib, ochiq yakunli, muammoli ijtimoiy vaziyatlar (keysar) taqdim etilishi kerak. Bola "Bu vaziyatda men nima qilgan bo'lardim?" degan savol ustida o'zi va jamoasi bilan o'ylashi, tanqidiy fikrlashi lozim. Bu yapon darsliklaridagi jamoaviy qaror qabul qilish mexanizmini rivojlantiradi.

"Sinf navbatchiligi" tizimini jamoaviy mas'uliyat modeliga o'zgartirish: O'zbek maktablaridagi an'anaviy 2 kishilik navbatchilik tizimidan voz kechib, butun sinfni 4-5 kishilik kichik guruhlariga (yaponcha "Han" tizimi) bo'lish tavsiya etiladi. Guruhlarga haftalik mas'uliyatlar (gullar parvarishi, doska va partalarni tozalikda saqlash, kitoblarni tartiblash) topshiriladi. Bu bolalarda "menda ham mas'uliyat bor" degan ijtimoiy psixologik pozitsiyani mustahkamlaydi.

Maktab hayotida "Omoiyari" (Hammaslaklik va hamdardlik) soatlarini joriy etish:

Har oyda bir marotaba "Tarbiya" fani doirasida amaliy inkluzivlik darslarini o'tish. Bolalarga jamoat joylarida (avtobusda, ko'chada) o'zgalarga noqulaylik tug'dirmaslik madaniyatini (Meiwaku kakenai) o'rgatuvchi psixologik trening va rolli o'yinlar (Role-play) tashkil etish.

Ota-onalar va maktab hamkorligining "Shitshuke" (Ijtimoiy tarbiya) modelini yaratish:

Maktabda o'rgatilayotgan amaliy odob qoidalari (masalan, o'z buyumlarini yig'ishtirish, chiqindini saralash) uyda ota-onalar tomonidan ham qo'llab-quvvatlanishi uchun maxsus "Maktab va oila kundaligi" elektron platformasini (yoki kundalik.com tizimidagi alohida modulni) joriy etish.

O'zbekiston Respublikasida "Tarbiya" fanining joriy etilishi yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim bosqich bo'ldi. Shunga qaramay, tahlillar shuni ko'rsatadiki, darslarda hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, refleksiya, axloqiy tanlovni tahlil qilish va ijtimoiy loyihalar kabi metodlardan foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Dōtoku tizimining quyidagi elementlarini "Tarbiya" faniga integratsiya qilish yuqori pedagogik samaradorlikni ta'minlaydi: muammoli vaziyatlar asosida axloqiy qaror qabul qilishni o'rgatish;

refleksiya va o'z-o'zini baholash metodlarini tizimli qo'llash;

jamoaviy ijtimoiy loyihalarni tashkil etish;

maktab-oila-mahalla hamkorligini kuchaytirish;

ekologik va fuqarolik tarbiyasini amaliy faoliyat bilan bog'lash.

Xorijiy, xususan, Yaponiya ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalarni ko'r-ko'rona nusxalamasdan, milliy qadriyatlarimizga moslashtirgan holda "Tarbiya" faniga integratsiya qilish boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy adaptatsiyasini tezlashtiradi. "Omoiyari", "Sōji" va "Kyūshoku" elementlarining pedagogik jihatdan o'zbek maktablariga joriy etilishi kelajakda jamiyatda qonunlarga hurmat, atrof-muhitni asrash va jamoat mas'uliyati yuqori bo'lgan yangi avlodning shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Central Council for Education (Japan), 2021.
2. Education (Dōtoku) in Elementary Schools. Ministry of Education, 2022.
3. Culture, Sports, Science and Technology (MEXT),
4. Educating Hearts and Minds: Reflections on Japanese Preschool and Elementary Education. Cambridge University Press, Lewis, C. C. 1995.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun "Tarbiya" fani konsepsiyasi va o'quv dasturi, Toshkent. 2024.
6. Karimova, V. M. Ijtimoiy psixologiya va muloqot madaniyati. Toshkent "O'qituvchi", 2018.
7. Sato, M. The Quality of Learning and Moral Classrooms in Japan. Tokyo. Iwanami Shoten, 2012.

8. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT).
Course of Study for Moral Education. Tokyo, 2017.
9. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. Paris, 2015.
10. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Tarbiya” fanini joriy etishga oid qarorlari, 2020.
12. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. (Asl nashr) 1913.
13. Musurmonova, O. Ma’naviy tarbiya nazariyasi., 2016.
14. Xoliqov, A. Pedagogik mahorat., 2011.